

доби. К., 1997. 2. Поточний архів МЗС України. Управління Європи та Америки // Позиція України щодо врегулювання югославської кризи. – 1992. 3. Шилова А. В. Роль світового співтовариства в урегулюванні югославської кризи та участь в цьому процесі України (90-ті рр. XX ст.): Автореф. дис. канд. істор. наук / НАН України, Інститут історії. – К.,

1998. 4. Declaration on the occasion of the opening of conference in Yugoslavia. 7 September 1991/Rev. of inter. affairs.- Belgrade, 1991. –№ 995-997. 5. The Washington Post. -1997. – November 4.

Надійшла до редколегії 03.04.09

К. Шіцина, асп.

## ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУЛЛИ ПІД ЧАС МІТРИДАТОВИХ ВІЙН

*Проаналізовано нормативні акти Л. К. Сулли періоду Мітрідатових війн. Вперше в сучасній українській історіографії переклад оропських актів з латини на українську мову зроблено автором статті.*

*The L. C. Sulla's normative acts of the Mithridatic wars period are analyzed in the article. For the first time in modern Ukrainian historiography the translation of the Oropian acts from Latin into the Ukrainian language has been done by the author of this article.*

Політична діяльність Луція Корнелія Сулли на сьогоднішній день є однією з найважливіших проблем у історії Риму доби Пізньої республіки. Хоча біографія диктатора та його внесок в світову історію вже тривалий час є предметом дослідження, ступінь наукової розробки багатьох важливих аспектів залишається невисоким.

Перше дослідження біографії Луція Корнелія Сулли відноситься до XVIII ст. та пов'язане з ім'ям Ш. Монтеск'є [7, с. 47–156]. Початок наукової дискусії навколо постаті диктатора поклав Т. Моммзен. Ним було створено стійке уявлення про консервативний характер діяльності Корнелія Сулли [6, с. 246, 270–271].

В другій половині XX ст. вийшли статті, присвячені окремим аспектам біографії диктатора. Зокрема, в статті Дж. Балсдона проаналізовано значення релігійної політики Сулли [15, с. 2–6]. Політику диктатора щодо стану вершників дослідив П. Брант [16, с. 17–22]. Б.П. Селецький охарактеризував фінансове становище Республіки того періоду [10, с. 148–149]. У вітчизняній історіографії за роки незалежності проблема діяльності Сулли під час Мітрідатових війн належним чином досліджена не була.

Водночас, наявні офіційні документи того періоду, на підставі аналізу яких можна зробити висновки щодо характеру політичної діяльності Сулли у зазначений період. Окрім свідчень античних авторів, зберігся текст листа Сулли до громадян Коса, постанови римського сенату про Стратонікею, а також нормативні акти першої половини I ст. до н. е., що відтворюють процес передачі земель у полісі Ороп у власність культу бога Амфіарая, зібрані під назвою "Постанова сенату про землі Амфіарая Оропського" (Senatus consultum de Amphiarai Oropii Agris). Тексти останніх містяться на мармуровій таблиці, яку було знайдено 1884 р. безпосередньо у місті Ороп, у Греції. Наприкінці XIX ст. оропські постанови були проаналізовані німецьким дослідником Ф. Дюррбахом в контексті історії Оропу [17, с. 70, 120, 134–135]. Але на сьогоднішній день вітчизняними фахівцями ще не було ні здійснено переклад оропських актів на українську або російську мови, ні визначено їх значення для зовнішньої політики Риму у першій половині I ст. до н. е. Комплекс всіх цих обставин обґрунтовує актуальність теми нашого дослідження, метою якого є реконструкція подій на підставі аналізу джерел.

Методологічною основою дослідження є комплексний підхід до джерел, що проявляється у поєднанні аналізу нарративних та епіграфічних даних. Також при підготовці даної роботи застосовано хронологічний метод, що передбачає вивчення послідовного в часі розвитку подій і використовується при дослідженні оропських нормативних актів.

Кар'єра Луція Корнелія Сулли не була легкою і довгою, до свого успіху у Югуртинській війні, він був постаттю достатньо непомітною у політичних колах Риму. На думку О. Б. Єгорова, майбутній диктатор не користувався довірою та симпатією виборців, а всі його

успіхи були пов'язані з особливими, переважно, військовими ситуаціями [3, с. 97]. Саме тому шлях Сулли до влади пролягав через переможні кампанії у Союзницькій, Мітрідатовій та громадянській війнах.

Під час кампаній проти боспорського царя Мітрідата VI Евпатора Луцій Корнелій Сулла, незважаючи на військові дії, знаходив час для втручання у внутрішні справи малоазійських міст та грецьких полісів, а також сприяв поширенню серед їх громадян проримських настроїв. Звичайно, підкорення Римом Малої Азії та грецьких територій відбулося ще в попередні століття. Проте під час війни з Мітрідатом, внаслідок внутрішнього кризового становища самої Республіки та потужної агітації боспорського володаря [1, Mithr., XXVII, с. 316], у провінціях посилюється антиримський рух. Тому поряд із військовими перемогами, проримська пропаганда мала відігравати вирішальне значення. Розглянемо приклади такої політики Сулли на підставі аналізу джерельних даних.

Відомо, що в цей період Сулла займався справами малоазійського союзу технітів Іонії та Геллеспонту. Професійною особливістю цих акторів була організація урочистостей на високому рівні, тому до їх послуг зверталися всі ті держави, в яких проходили еллінські свята [2, с. 87]. Збереглося підтвердження привілеїв цього союзу, згадане Суллою в листі до громадян Коса: вони оголошувалися вільними від літургій, військового податку (ei/sfora), та постою військ [19, п. 13]. Показово, що у Римі, в якому соціальний статус акторів був досить низьким, водночас приділялася велика увага до союзів грецьких та малоазійських технітів [11, с. 254].

Сулла відкрито проявляв до технітів Іонії та Геллеспонту дружнє ставлення. Посла союзу Александра він назвав своїм другом, "прекрасним мужем і благородним" [19, п. 13. l. 4]. У вищезгаданому листі Сулла підкреслює свою повагу до священного характеру союзу: "римський сенат та архонти, та антархонти надали привілеї союзу на знак поваги вшануванню Аполлона і Муз та вашої поліції" [19, п. 13. l. 20]. Застосування римським диктатором в листі саме терміну *politeia* а щодо союзу технітів, на думку Е. Д. Фролова, являється визнанням за союзом певної самостійності [11, с. 255].

Загалом, за результатами дослідження Е. Д. Фролова, членам союзів технітів гарантувалася свобода пересування на будь-яких територіях як у мирний, так і у військовий час, а також надавалося звільнення від військової служби [11, с. 254]. Підтвердження прав цих акторів забезпечувало полісам проведення свят у встановлені терміни й з усіма відповідними іграми (агонами). Саме тому, на думку Е. Д. Фролова, як поліси, так і володарі держав в більшості випадків віддавали перевагу визнанню за технітами їх привілеїв [11, с. 254]. В свою чергу й для акторів, які часто були змушені переїжджати під час війн, дружнє ставлення полісів було життєво необхідне.

Проте тут привертає увагу ще один аспект. Так, Л. М. Глускіна зазначала, що "подорожуючи по всьому грецькому світу, беручи активну участь в панеллінських святах... техніти могли бути поширювачами не тільки культових традицій, релігійних ідей, але й певних політичних тенденцій" [2, с. 94]. Отже, можливо зробити висновок, що проявляючи свою прихильність до технітів Іонії та Геллеспонту, Сулла, відомий своїм еллінофільством [4, с. 24–25], не тільки вшановував загальноприйняті традиції, а й тим самим сприяв поширенню акторами сприятливих для нього чуток про римську благодійність серед полісів Малої Азії.

У 86 р. до н. е. Сулла видав особистий декрет, який стосувався беотійського полісу Ороп, відомого, окрім іншого, завдяки розташуванню там оракула бога Амфіарая. Наводимо власний переклад декрету з латини: "Луцій Корнелій Сулла за волею ради бажає сповістити рішення: у виконання обітниці храму Амфіарая дарую тут міло землі, щоб ця вся земля була б священна; також богу Амфіарая посвятити місто, землі, та порт, які є під захистом Оропу, всі прибутки від ігор та жертвоприношень, які оропці богу Амфіарая приносять також які віднині заради перемог римського народу будуть здійснюватися, крім земель Гермодора Олімпійського, жреця Амфіарая, який постійно в дружбі [з] римським народом залишався" ["L. Cornelius Sulla de consilii sententia sententiam videtur dixisse: voti reddendi causa aedi Amphiarai agrum tribuo undeque pedom mille, ut hic quoque ager sacer sit; item deo Amphiarao consecrasse urbis et agri et portuum Oropiorum redditus omnes in ludos et sacrificia, quae Oropii deo Amphiarao faciunt, extra agros Hermodori Olympichi f. sacerdotis Amphiarai, qui perpetuo in amicitia populi Romani mansit"; 20, с. 260–266, п. 36].

Отже, Сулла втрутився у внутрішні відносини Оропу, вирішивши на свій розсуд земельні та фінансові питання полісу. Звичайно, маючи широкі повноваження на території Еллади, підкріплені до того ж і військовими перемогами, Сулла, як римський проконсул, діяв цілком правомірно стосовно оропських земель. Але навіть поверхневий розгляд попередньої історії полісу виявляє ряд політичних конфліктів, пов'язаних з боротьбою за нього між двома сусідами – Афінами та Беотією, в які постійно втручався римський сенат [12, с. 107, 112].

Так, у 338 р. до н. е. після битви при Херонеї між військами Філіпа II Македонського та союзними військами Афін і Фів було заключено Демадів мир. За цим договором, переможені Афіни одержували місто Ороп з святилищем Амфіарая, що до цього входило до складу Беотії. Проте, влада Афін тривала недовго і вже у 322 р. до н. е. за мирним договором з Антипартом Ороп повертався Беотії [12, с. 108–109].

У наступний період дружні відносини Афін з Римом швидко перейшли в залежність полісу від сенату Республіки, що чітко проявилось в Оропській справі 155 р. до н. е. Прикордонний Ороп давно терпів від афінян значні утиски і, врешті-решт, був ними пограбований. Оропці поскаржилися про це римлянам, які доручили полісу Сікіон, як посереднику, розібрати справу. Визнавши афінян винними, сікіонці присудили їх до сплати штрафу в 500 талантів. Але Афіни відправили до Риму посольство в якому були присутні відомі філософи Карнеад, Крітолай та Діоген. Вони швидко викликали до себе пошану і домоглися зменшення штрафу [5, с. 125].

Отже, Ороп цілком міг бути досить важливою стратегічною одиницею у політичній грі Риму. Окрім розігрування загальновідомого принципу *divide et impera*, досить важливе значення для Сулли могла мати популярність полісу, як осередку релігійного паломництва, а отже, й наявність відповідної скарбниці культу. В разі залучення заможної верхівки жрецтва Амфіарая на римський бік,

Сулла отримував необхідну релігійну, моральну і, звичайно, фінансову підтримку, вкрай необхідну для успішного ведення бойових дій проти Мітрідата. За результатами дослідження Б. П. Селецького, в кінці Союзницької війни римська державна казна була взагалі порожньою і поповнити її могла тільки велика військова здобич [10, с. 148]. Про необхідність додаткових коштів та про вилучення їх сулланськими загонами у ряді грецьких полісів згадує Плутарх [8, Sull., XII, с. 50].

У 80 р. до н. е. Луцій Корнелій Сулла, впорядкувавши основні внутрішні проблеми Риму, повернувся до оропської справи та ініціював постанову сенату, що підтверджувала силу його особистого декрету 86 р.: "У цій справі постановою сенату Луція Сулли Епафродіта, Квінта Метелла Пія, консула, щоб розглянути наказ, який сенат постановив та в якому сказано: кожний визнає, що богу Амфіарая та храму його Луцій Корнелій Сулла за рішенням наради віддав у володіння [землі – К. Ш.], також сенат ті призначення вирішив дозволити (переклад з латини наш – К. Ш.)" ["De ea re senatus consultum L. Sulla Epaphrodito, Q. Metello Pio cos. factum videtur esse, quod senatus decrevit et in haec verba: quaeque deo Amphiarao et aedi eius L. Cornelius Sulla de consilii sententia attribuit concessit, eadem senatus ei danda concedenda esse existimavit"; 20, с. 260–266, п. 36].

Необхідно відмітити різницю між законами 86 р. та 80 р. По-перше, у більш пізньому документі (80 р.) підкреслено зазначається когномен Сулли – Епафродіт (Epaphrodito, e)paфroditoj), що цілком відповідає традиційній ідеологічній пропаганді Сулли і ще раз засвідчує автентичність епіграфічного джерела. Характерно, що когномен e)paфroditoj вживається в джерелах по відношенню до Сулли переважним чином лише за життя диктатора. За результатами досліджень Дж. Болсдона, це ім'я не було перекладом другого когномену Сулли Felix, а являлося самостійним титулом, призначеним для грецького Сходу і мав нагадувати про походження римлян від Енея та Афродіти. Застосування Суллою окремого еллінського імені мало підкреслювати зв'язок римського та грецького світів [17, с. 9–10].

По-друге, закон 86 р. вийшов у формі вже не особистого декрету, а постанови сенату, що надавало йому більш вагомому значення. Також слід звернути увагу на той момент, що в оропському декреті 86 р. Сулла видає закон від свого власного імені, тоді як у постанові сенату 80 р. поряд з ним згадується Квінт Метелл Пій. Варто нагадати, що останній був не тільки відданим воєначальником та давнім другом диктатора, але належав до старовинного роду з бездоганною репутацією. Як відомо, Метелли, хоча і були плебеями, увійшли до складу сенату ще у III ст. і між 123 та 109 рр. шістьма представниками роду були обрані консулами та цензорами [14, с. 48, 52]. Отже, залучаючи Квінта Метелла до законопроекту, Сулла тим самим підкреслював підтримку своєї влади римським нобілітетом.

Можна зробити висновок, що намічений Корнелієм Суллою щодо Оропу план спрацював: окрім римської протекції, жрецтво отримало у власність свого культу нові землі, римське військо – додаткові кошти та дружнє ставлення місцевих жителів, а сам диктатор – підтримку заможних оропських жреців та, врешті-решт, славу переможця.

Проте, окрім зазначених, мав місце ще один важливий для Оропу наслідок сулланських постанов. Мешканці полісу були звільнені від утисків римських публіканів. У трактаті Цицерона "Про природу богів" є згадка про цензорський закон, відповідно до якого, землі в Беотії, присвячені богам, були оголошені такими, які не підлягають оподаткуванню [13, De deor. nat., III. 48, с. 173]. Серед оропських актів зберігся текст вищезгаданого закону: "...богів безсмертних храми священні віддали [з метою] утримання для користування, за винят-

ком тих, які за рішенням наради імператор Луцій Корнелій Сулла богів безсмертних священні храми з метою утримання для користування віддав, це той же сенат ратифікував... (переклад з латини наш – К. Ш.) ["...deorum immortalium aediumque sacrarum tuendarum [causa] fruendum dederunt reliquerunt, extraque ea quae L. Cornelius Sulla imperator de consilii sententia deorum immortalium aediumque sacrarum tuendarum causa fruenda dedit, quod idem senatus confirmavit..."; 20, с. 260–266, п. 36]. Ці розпорядження в першу чергу мали вплив на позиції місцевих публіканів, значно обмежуючи їх дії в цьому регіоні [16, с. 23–25; 17, с. 70–71]. Пізніше, у 73 р. до н. е., було видано постанову сенату, що підтверджувала попередні декрети: "...постановлено, що кожний з оропіїв землю буде наділений, щоб піклуватися за законом про надання в оренду, і не бачити публіканів, які тим користуються, отже, щоб їм на користь держави і вірністю себе проявити" (переклад з латини наш – К. Ш.) ["...Oropiorum quoque agrum exseptum esse videri ex lege locationis, non videri publicanos iis frui, ita, ut eis e re publica fideque sua visum esset, censuere"; 20, с. 260–266, п. 36]. Отже, оропські нормативні акти на практиці мали позитивне значення для полісу і не були скасовані опозиційною стороною навіть після смерті Сулли.

Приклад з беотійським Оропом не є унікальним. Схожа ситуація виникає і в малоазійській області Карії, в полісі Стратонікея, що колись належав до родоських володінь на континенті. За постановою сенату, також ініційованою Суллою, за Стратонікеєю визнавалося право на володіння оточуючими поселеннями, гаванями та прибутками від підкорених полісів. Всі залежні від Старонікеї поселення були зобов'язані платити їй данину [9, с. 19; 18, п. 441].

Звичайно, поряд із політикою загравання з полісами, Сулла неодноразово проявляв і відкриту ворожість до тих із них, які не корилися його волі. Завдяки працям Аппіана та Плутарха, зараз є загальновідомими обставини тривалої облоги сулланськими військами Афін – спалення священних садів Академії та Лікею [1, Mithr., XXX–XXXVIII, с. 318–322; 8, Sull., XII, с. 49–51], жорстоке взяття полісу та спалення більшої частини Пірею [1, Mithr., XL, с. 323–324; 8, Sull., XIV, с. 53], про вилучення із святилищ Епідавр та Олімпії коштовностей для фінансування військових операцій [8, Sull., XII, с. 50].

Негативне ставлення Сулли до Фів, спричинене союзом цього полісу на початку війни із полководцем супротивника Археласом [1, Mithr., XXX, с. 318], врешті-решт призвело до втрати Фівами половини своєї землі та спустошення казни [8, Sull., XIX, с. 58–59]. Проте, разом із цим, саме завдяки наказам Сулли у полісі було споруджено театр та відсвятковано чергову перемогу у війні з Мітрідатом. Свято супроводжувалося проведенням ігор та змагань [8, Sull., XIX, с. 59], що могло в деякій мірі виправити фінансове становище полісу.

Таким чином, аналіз комплексу нарративних та епіграфічних джерел дозволяє зробити висновки, що окрім застосування каральних заходів та розправ над непокірними, мало місце активне втручання Луція Корнелія Сулли у внутрішню ситуацію грецьких та малоазійських полісів, а також проведення ним в цих регіонах продуманої політики зміцнення домінування римського авторитету під час військових кампаній проти Мітрідата VI Евпатора.

1. Аппиан Александрийский. Римская история / Пер. с греч. – М.: ООО Издательство АСТ, "Ладомир", 2002. 2. Глускина Л. М. Асилия эллинистических полисов и Дельфы // ВДИ. 1977. №1. С. 82–94. 3. Егоров А. Б. Сулла и Цезарь, две диктатуры (пит сравнительного анализа) // Запад-Россия-Кавказ: межузовский научно-теоретический альманах. Вып. 2. 2003. – С. 94–108. 4. Инар Ф. Сулла. Серия "След в истории". – Ростов-на-Дону: "Феникс", 1997. 5. Латышев В. В. Очерк греческих древностей. 3-е изд. – СПб., 1897–99. 6. Моммзен Т. История Рима. Т. 2. – СПб., 1994. 7. Монтегье Ш. Рассуждение о причинах величия и упадка римлян // Избранные произведения. М., 1955. 8. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. В двух томах. Пер. с греч. негр. Т. 2. – М., Правда, 1990. 9. Свенцицкая И. С. Некоторые черты экономического развития Западной Малой Азии в системе Римской империи // ВДИ. 1956. №2. – С. 18–27. 10. Селецкий Б. П. Финансовая опулляр оптиматов и опулляр в конце 90–80-х годов I в. до н. э. // ВДИ. 1983. №1. – С. 148–163. 11. Фролов Э. Д., Никитюк Е. В., Петров А. В., Шарнина А. Б. Альтернативные социальные сообщества в античном мире. – СПб., Издательство Санкт-Петербургского университета, 2002. 12. Холод М. М. Демадов мир: к истории афинско-македонских отношений в IV в. до н. э. // Жебелевские чтения-4. – СПб., 2001. – С. 99–114. 13. Цицерон. Философские трактаты / Перевод с латинского и комментарии М. И. Рижского. – М.: Наука, 1985. 14. Чеканова Н. В. Римская диктатура последнего века Республики. – СПб., 2005. 15. Balsdon J.P.V.D. Sulla Felix // JRS. Vol. XLI. 1951. – P.1–10. 16. Brunt P.A. Sulla and the asian publicans // Latomus. T. XV. 1956. Fasc.1. – P.17–25. 17. Dürnbach F. Oropus (Extinct city). Repr. Of the 1890 ed. – Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 1972. 18. Orientes Graecae Inscriptiones Selectae. Hrsg. V. G., Dittenherger, 1903–1905. 19. Pickard-Cambridge A. The Dramatic Festivals of Athens. – Oxford, 1969. 20. Riccobono S. Fontes iuris Romani antejustiniani. P. I. Leges. – Firenze, S. a. G. Barbera, 1941.

Надійшла до редколегії 09.03.09

В. Щербатюк, канд. іст. наук,

## ВІЛЬНЕ КОЗАЦТВО: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

*Проаналізовано стан вивчення Вільного козацтва. На основі наукових досліджень, місцевих матеріалів висвітлено участь вільних козаків у повстанському рухові в Україні 1917–1923 рр.*

*The extent of study of the Free Cossacks' issue has been analysed. The participation of free Cossacks in the Ukrainian insurrectionary movement of 1917–1923 has been shown on the basis of the scientific researches, local materials.*

2 березня 1917 р. в Російській імперії було повалено самодержавство і створено Тимчасовий уряд. Останній, як твердить сучасний історик В.Ф. Шевченко виник самочинно, адже, того дня на приватному зібранні 13 із 441 депутата Державної Думи надали самі собі всю повноту влади. Напередодні, 25 лютого 1917 р. діяльність Думи була зупинена царським указом і більше вона не збиралася. Та навіть у повному складі Дума, як запевняє дослідник, була дорадчою структурою, не мала права формувати і затверджувати уряд. Ніякого ж представницького форуму, який би надавав легітимність самозваному Тимчасовому уряду не було скликано[1].

Така новопостала урядова імперська структура впродовж всього часу свого існування намагалася

втримати єдність імперії. Проте, революційні події набували подальшого розвитку[2].

Звістка про лютневу революцію в Росії і падіння царського режиму досягла України в березні 1917 р. Від Тимчасового уряду в Києві утворився Виконавчий комітет. Одночасно радикально настроєні ліві сили утворили Київську Раду робітничих і солдатських депутатів, яка поставила за мету поширити свій вплив на всю територію України, створивши на місцях свої структурно-організаційні органи.

У березні 1917 р. помірковані ліберали з Товариства українських прогресистів під керівництвом Євгена Чикаленка, Сергія Єфремова та Дмитра Дорошенка разом із соціал-демократами на чолі з Володимиром Винниченком і Симоном Петлюрою заснували Українську